

BOLALARDA UCHRAYDIGAN DUDUQLANISH NUTQ NUQSONINI BARTARAF ETISHDA KOMPLEKS LOGOPEDIK YONDASHUV SAMARADORLIGI

Askarova Nargiza Alisherovna

*Namangan davlat pedagogika instituti Maxsus pedagogika (logopediya)
yo'nalishi magistranti*

ORCID: 0009-0000-4687-4748

Ilmiy rahbar: Goipova Nodira Baxtiyor qizi

*Namangan davlat pedagogika instituti Kreativ pedagogika va psixologiya
kafedrasi o'qituvchisi (PhD).*

ORCID: 0009-0003-1877-7088

Annotatsiya: Mazkur maqolada duduqlanuvchi bolalar ularning xususiyatlari, korreksion mashg'ulotlar va ularning samaradorligi, duduqlanuvchilarni tarbiyalash, o'qitish, ijtimoiy hayotga moslastirishning metodologik asoslari yoritilgan. Tadqiqot davomida duduqlanuvchi bolalar va ular bilan korreksion mashg'ulotlarni kompleks tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Duduqlanish, korreksion mashg'ulotlar, kompleks yondashuv, psixologik tasir, pedagogik tasir, nutqiy nafas mashqlari, ovoz ustida ishlash, logoritmik mashqlar.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ КОМПЛЕКСНОГО ЛОГОПЕДИЧЕСКОГО ПОДХОДА В УСТРАНЕНИИ РЕЧЕВЫХ НАРУШЕНИЙ, ВЫЗВАННЫХ ЗАИКАНИЕМ У ДЕТЕЙ

Аннотация: В данной статье освещаются особенности детей с заиканием, коррекционные занятия и их эффективность, а также методологические основы воспитания, обучения и социальной адаптации детей с заиканием. В ходе исследования раскрыты специфические особенности комплексной организации коррекционных занятий с детьми, страдающими заиканием.

Ключевые слова: аикание, коррекционные занятия, комплексный подход, психологическое воздействие, педагогическое воздействие, дыхательные речевые упражнения, работа над голосом, логоритмические упражнения.

EFFECTIVENESS OF A COMPLEX LOGOPEDIC APPROACH IN ELIMINATING THE SPEECH DISABILITY OF STUTTERING IN CHILDREN

Annotation: This article highlights the characteristics of children with stuttering, correctional sessions and their effectiveness, as well as the methodological foundations of education, teaching, and social adaptation of children with stuttering. The study reveals the

specific features of organizing comprehensive correctional sessions for children with stuttering.

Keywords: *Stuttering, correctional sessions, comprehensive approach, psychological impact, pedagogical impact, speech breathing exercises, voice training, logorhythmic exercises.*

KIRISH

Nutq buzilishining bolaning rivojlanishi va ijtimoiy xayotidagi roli nuqsonning tabiatiga, uning og'irlik darajasiga va bolaning o'z nuqsoniga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Ko'pgina tadqiqotchilar duduqlanuvchilarda nutq buzilishi bilan bog'liq shaxsiyat o'zgarishlarini qayd etishadi. Duduqlanish bilan bog'liq shaxsiyat va shaxslararo xususiyatlar uning klinik shakliga qarab farq qiladi. Yangi muhitga moslashishda qiyinchilik, markaziy asab tizimidagi turli xil buzilishlar, jismoniy salomatlik va vegetativ muammolar kuzatiladi, jumladan, sezgirlik, ko'z yosh, ishtaha va uyqu buzilishi, terlashning ko'payishi, infeksiyalar va shamollashga moyillik, jismoniy zaiflik va boshqa muammolar yuzaga kelishi mumkin.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

M.Y.Xvattsevning duduqlanish tabiati haqida o'zining ilmiy izlanishlarini olib boradi. Bolaning periferik nutq apparatida spazm bilan tavsiflanadi, yengil, o'rtacha yoki og'ir, og'irligi, davomiyligi, tonik yoki klonik shakli va chastotasi jihatidan farq qiladi. Bu spazm ko'pincha nevrotik va nevrozga o'xshash holatlar natijasida yoki asab tizimining organik patologiyalari natijasida yuzaga keladi. Bu holat ko'pincha ko'p odamlarda reaktiv reaktsiyalarni qo'zg'atadi, bu esa ma'lum shaxsiyat o'zgarishlariga olib kelishi va ijtimoiy munosabatlarning buzilishiga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, ko'plab duduqlanuvchilar turli darajadagi ijtimoiy fobiyaning boshdan kechirishadi. Ko'pgina tadqiqotchilar tomonidan duduqlanish bilan og'rigan odamlarda aniqlangan umumiy buzilishlar va xususan, nutq motorikasi ko'nikmalari inson miyasining korteks va emotsional tizimi o'rtasidagi o'zaro innervatsiyadagi nomutanosiblikning natijasi sifatida o'rganilishi mumkin. Logonevroz va duduqlanish tushunchalari o'rtasidagi farq bo'yicha mutaxassislar orasida keskin qarama-qarshi qarashlar mavjud. Mashhur psixiatrlardan (V.N.Myasishchev, O.V.Kerbikov, A.A.Portnov, B.D.Karvasarskiy va boshqalar) "nevroz" atamasini faqat psixologik travma bilan bog'liq patologiyani belgilash uchun ishlatganliklarini

hisobga olsak, duduqlanish va logonevrozni tenglashtirish faqat duduqlanishning etiologiyasi psixogen holat bo'lgan hollarda yoki bemorning ruhiyatiga shikast yetkazadigan nutq buzilishi va bu nutq buzilishidan kelib chiqadigan nevrotik reaksiyalarni keltirib chiqaradigan hollarda mumkin.

N.Jinkin, M.Zeyman va V.Shklovskiy tomonidan o'rganilgan duduqlanish mexanizmlarini o'rganish bo'yicha klinik tadqiqotlarning nevrologik jihatiga to'xtalib o'tamiz. Olimlar bu mexanizmni miya yarim korteksi va subkortikal tuzilmalar o'rtasidagi induktiv munosabatlarning buzilishining o'ziga xos patologik shaklida o'rganishdi. L.I. Belyakova, E.A. Dyakova (1998); V.A. Kovshikov (1976); M.I.Loxov, Yu.A.Fesenko (2000); V.M.Shklovskiy (1994) va boshqalarning fikriga ko'ra, reabilitatsiya choralarini ishlab chiqishda duduqlanishning turli shakllarida asab tizimining birlamchi shikastlanishining tabiati hisobga olinishi kerak. Nevrotik duduqlanish uchun terapevtik aralashuvlar miyaning hissiy tuzilmalarining qo'zg'aluvchanligini kamaytirishga qaratilgan bo'lishi kerak, bunga dori vositalari va turli psixoterapevtik usullar (stress terapiyasi, gipnoz, avtogen mashg'ulotlar) kombinatsiyasi orqali erishish mumkin. Nutq terapiyasi mashg'ulotlari bu sharoitda ancha samaraliroq.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Duduqlanish nutqdagi klonik yoki tonik uzilishlar bilan tavsiflanadi. Hozirgi vaqtda rivojlanish duduqlanishi va markaziy asab tizimining organik shikastlanishi, sust shizofreniya va boshqa progressiv va progressiv bo'lmagan neyropsixiatrik kasalliklar tufayli yuzaga keladigan duduqlanish farqlanadi. Bola nutqining yoshga bog'liq xususiyatlariga qarab, bir qator omillar duduqlanishning rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin, masalan, rivojlanishning ma'lum bir bosqichiga umumiy moyillik. Bundan tashqari, endogen omillar ham duduqlanishning rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin. Bolaning shaxsiyati atrof-muhit bilan o'zaro ta'sirda ijtimoiy tajribani individual ravishda egallash orqali rivojlanadi. Bu jarayon nutq rivojlanishining ontogenezini ham o'z ichiga oladi. Bolaning rivojlanishi bilan belgilanadigan duduqlanishga umumiy moyillik. Bu maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi va duduqlanish rivojlanishida o'ziga xos bo'lmagan, ammo e'tiborga loyiq rol o'ynaydigan omillarni anglatadi. Duduqlanuvchini davolash

shifokorlar uchun muayyan qiyinchiliklarni tug'diradi. Ushbu muammoni davolaydigan mutaxassis nutq terapevti deb ataladi. Nutq muammolarini tez va doimiy ravishda bartaraf etish uchun ko'plab usullar ishlab chiqilgan. Bunday usullardan biri nutq terapiyasi mashqlaridir.

Nafas olish mashqlari. Duduqlanish bilan og'rigan bolalarda nafaqat nutqqa e'tibor qaratish, balki nafas olishni mashq qilish ham muhimdir. Bu yondashuv nutqni tezroq tiklash imkoniyatini oshiradi. Nafas olish mashqlarini ham uyda, ham maxsus mashg'ulotlarda bajarish mumkin. Kattalar va bolalar quyidagi mashqlarni bajarish yaxshi natijalarni beradi. Kattalardan chalqancha yotish va qorniga 2-3 kg og'irlikdagi buyumni qo'yish so'raladi. Ular qorinlariga ritmik nafas olishlari va nafas chiqarishlari, og'irlikni yuqoriga va pastga ko'tarishlari kerak. Bolalar og'irlik o'rniga yumshoq o'yinchoqdan foydalanishlari mumkin. Mashqni kuniga 5 marta 1-2 daqiqa davomida bajarish samaralidir. Nafas olish mashqlari foydalidir, chunki ular ko'krak qafasi, halqum va farenks mushak guruhlarini mashq qiladi. Bu mashqlar tovushlar va so'zlarni talaffuz qilishda ravon nutq va to'g'ri nafas olishga yordam beradi.

Mushak gimnastikasi. Asab tizimi va tana mushaklari ovozning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Ovoz apparati nafas olish mushaklari bilan birgalikda ishlaydi, bu esa odamga deyarli har qanday tovushni chiqarish imkonini beradi. Kattalar va bolalarda duduqlanishni tuzatish turli usullar bilan amalga oshirilishi mumkin. Mushak mashqlari muhim ahamiyatga ega. Diafragma to'g'ri nafas olish uchun mas'ul bo'lgan asosiy organ hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Duduqlanish uchun tuzatish mashg'ulotlarining tahlili shuni ko'rsatadiki, keng qamrovli, fanlararo yondashuv eng samarali hisoblanadi. Duduqlanish nafaqat nutq nuqsoni, balki pedagogik, psixologik va ko'pincha nevrologik aralashuvni talab qiladigan tizimli kasallik sifatida qaraladi. Kattalarda duduqlanishni bartaraf etishga kompleks psixologik va pedagogik yondashuv doirasida amalga oshiriladi. Hozirgi vaqtda duduqlanishni yengish uchun turli xil tibbiy va ta'lim aralashuvlarining keng doirasini yoki murakkabligini qamrab oluvchi kompleks yondashuv qo'llaniladi. Kompleks yondashuvga ehtiyoj bu buzilishning biron bir

alohida nuqson emas, balki bolaning butun shaxsiyati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan murakkab nutq buzilishi ekanligi bilan izohlanadi. Tabiiyki, bunday murakkab buzilishning oldini alohida usullar yordamida olib bo'lmaydi; bu butun tanani yoshligidan boshlab davolashni talab qiladi. Bartaraf etish nafaqat nutq terapevtini, balki psixoterapevti ham o'z ichiga oladi. Asosiy e'tibor psixoterapiyaga qaratilgan bo'lib, u bizga duduqlanish sababini aniqlash va bartaraf etish imkonini beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, duduqlanish nutqning murakkab buzilishi bo'lib, uning kelib chiqishida nevrologik, psixologik va ijtimoiy omillar o'zaro bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ushbu nuqsonni bartaraf etish jarayoni tizimli, bosqichma-bosqich va kompleks yondashuvni talab qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, logopedik ta'sir vositalari, xususan logoritmik mashqlar, artikulyatsion va nafas mashqlari hamda psixologik qo'llab-quvvatlash uyg'un holda qo'llanganda nutq ravonligi sezilarli darajada yaxshilanishini ko'rishimiz mumkin. Shuningdek, duduqlanuvchi bolalarda nutq jarayonini shakllantirishda bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish, emotsional muhitni tartibga solish va korreksion mashg'ulotlariga nisbatan motivatsiyani oshirish muhim ahamiyatga ega. Hamkorlikda yani, oila, pedagog va mutaxassislar birgalikda tashkil etilgan korreksion ishlar samaradorlikni yanada oshiradi. Demak, duduqlanishni bartaraf etish ko'p komponentli, integrativ yondashuv asosida amalga oshirilgandagina ijobiy natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rustamova, G. Z. X. Q., & Mahamadjonova, D. N. Q. (2026). Shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar. *Science and Education*, 7(3), 372-376.
2. Botirali o'g'li, X. A. (2025). Current Problems Of Inclusive Education: Challenges And Perspectives. *European International Journal of Pedagogics*, 5(06), 26-29.
3. Olimjonovna, R. Z. (2024). BOLALARDA EMOTSIONAL INTELLEKTNI SHAKLLANTIRISHDA OTA-ONALARNING O'RNI. *INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE*, 3(34), 78-82.
4. Goipova, N. B. (2024). Inklyuziv ta'lim. *Gospital pedagogika: darslik*. Namangan, 252.
5. Rustamova, G., & Rakhmatullayeva, Z. (2026, January). THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN APPEARANCE AND SELF-ATTITUDE DURING ADOLESCENCE. In *Claritas Conference Platform* (No. 1, pp. 26-29).

6. Botirali o'g'li, X. A. (2023). 4. STEAM pedagogik texnologiyasi: integratsiya orqali o'rganishni kuchaytirish. *Innovative technologies in construction Scientific Journal*, 1(1).
7. Olimjonovna, R. Z. (2026). BADIY ADABIYOT MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR EMOTSIONAL INTELLEKTINI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA. *Latin American journal of education*, 6(1), 41-45.
8. Xasanboyev, A. B. O. G. L. (2026). Pedagogika yo 'nalishi talabalarining tarbiyaviy ish ko 'nikmalarini STEAM yondashuv asosida rivojlantirish mexanizmi. *Science and Education*, 7(2), 311-317.
- 9 . G'Ulomova, M. A. Q. va G'oiyova, N. B. (2026). Ontogenning birinchi bosqichlarida psixologik omillar. *Fan va ta'lim* , 7 (3), 54-58.
10. Goipova, N. B., & Erkinova, M. M. Q. (2025). Bola nutqini rivojlanishida eshitish va ko 'rishning ahamiyati. *Science and Education*, 6(6), 741-744.
11. Olimjonovna, R. Z. (2026). EMOTSIONAL INTELLEKTDI GENDER FARQLAR MUAMMOSI. KELAJAK SARI YANGI O'ZBEKISTON: ILM-FAN, TEXNOLOGIYA VA TA'LIM, 4(1), 138-144. 12. Goipova, N. B. Q., & Uraimjonova, Z. I. Q. (2025). Nutq nuqsonlarining kelib chiqish sabablari. *Science and Education*, 6(5), 387-392.
13. Shavkatova, X. S. Q., & Goipova, N. B. (2026). Inklyuziv ta'limning jamiyatda tutgan o 'rni. *Science and Education*, 7(1), 1034-1037.
14. Rustamova, G., & Rakhmatullayeva, Z. (2026, January). THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN APPEARANCE AND SELF-ATTITUDE DURING ADOLESCENCE. In *Claritas Conference Platform* (No. 1, pp. 26-29).
15. Maxammadsidiqovna, X. M. (2026). ZAMONAVIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA INKLYUZIV TA'LIM SIFATINI TAKOMILLASHTIRISH. *Latin American journal of education*, 6(1), 505-513.
16. Rustamova, G. K. Q., & Sharipova, E. Z. A. Q. (2026, February). THE IMPACT OF ATTENTION AND MEMORY ON LEARNING EFFECTIVENESS. In *Claritas Conference Platform* (No. 2, pp. 51-54).
17. Xasanboyeva, X., & Goipova, NB (2026). OILADA NUTQNI RIVOJLANTIRISH MUHITI VA UNING AHAMIYATI. *Zamonaviy san'at va gumanitar fanlar bo'yicha Yevropa sharhi* , 2 (4), 110-112.
18. Xasanova, M., & Shodmanov, Q. (2025). DIQQAT YETISHMASLIGI VA GIPERAKTIVLIK SINDROMIGA CHALINGAN BOLALARNING KLINIK VA PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (4), 7-7.
19. Rustamova, G. Z. X. Q., & Dilshoda, T. U. (2025). Keksalarni yosh chegaralari psixologik muammo sifatida. *Science and Education*, 6(5), 356-361.
20. Maxammadsidiqovna, X. M. (2025). NOGIRONLIGI BO 'LGAN TALABALARNING TA'LIM JARAYONIDA PSIXOLOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASH VA MOTIVATSION DASTURLARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH. ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH VA UNGA QARATILGAN KREATIV G'OYALAR, TAKLIFLAR VA YECHIMLAR, 8(82), 149-153.